

“Naula päässä” ja muita tunteita 8.-luokkalaisten tunnenaamioissa

Kuvataide tunnetaitokasvatuksen välineenä

SISÄLLYS:

I Tunnetaidot: mitä ja miksi?	3
II Miten? Taidekasvatus ja tunnetaitokasvatusmateriaali	3
Testattava materiaali	
Tavoitteet	
III Konkreettiset suunnitelmat.....	4
Kohderyhmä	
Toteuttaja	
Aikataulu	
Tuntisuunnitelmat	
IV Toteutus.....	5
Lämmittelytehtävä	
<i>Tavoite</i>	
<i>Miten</i>	<i>sujuu?</i>
<i>Huomioita lämmittelytehtävästä</i>	
Naamioiden tekeminen	
<i>Tavoite</i>	
<i>Miten sujuu?</i>	
<i>Huomioita työskentelystä</i>	
Jakaminen	
<i>Tavoite</i>	
<i>Miten sujuu?</i>	
<i>Huomioita jakamisesta</i>	
Esille laittaminen (tulossa)	
V Pohdintaa kokonaisuudesta	10
Soveltamisen ja jatkokehittämisen ideat	
Loppuyhteenveto	
VI Lähteet	12
VII Liitteet.....	13

Kaikki raportin kuvat: Marjo Koukonen. Kopioiminen kielletty!

I Tunnetaidot: mitä ja miksi?

Tunnetaidoilla tarkoitetaan tunteiden haltuunottoa ja niiden hyväksymistä. Näitä taitoja, eli tunteiden tunnistamista, ilmaisemista ja hallintaa, ovat harjoiteltavissa. Tunnetaitojen kehittäminen tukee osaltaan nuoren (ja miksei aikuisenkin) terveen minäkuvan rakentumista. (Aaltonen 2012, 53–60.)

Silloin tällöin myös kasvatustieteen ulkopuolisessa maailmassa nousee toiveita tunnetaitokasvatuksen lisäämisestä koulussa. Juuri testausjakson aikana esimerkiksi Helsingin Sanomien mielipidekirjoituksista kaksi otti kantaa tunnetaitojen harjaannuttamisen puolesta (ks. liite 1: HS 22.4.2013 ja 24.4.2013). Ajankohtaisia ovat myös koulukuriin liittyvät kannanotot Alppilassa erotetun opettajan tapauksen vuoksi. Mielenkiintoinen kysymys onkin, onko koulukuri vain opettajan puuttumisvallan lisäämistä, vai voisiko se olla myös ennaltaehkäisevää työtä esimerkiksi juuri tunnetaitokasvatuksen parissa. Joka tapauksessa tunnetaitojen harjaannuttaminen nousee usein esille, kun mietitään millaisia kasvatustavoitteita koululla pitäisi olla.

Tunnetaitokasvatusta sivuavia teemoja on toki nykyisessäkin perusopetuksen opetus-suunnitelman perusteissa (POPS 2004), mutta konkreettinen toiminta saattaa jäädä vähäiseksi, kun opettajat joutuvat OPS:ia noudattaakseen keskittymään ”oikeaan opetukseen”. Tunnetaitoja opiskellaan kuitenkin myös piilo-opetussuunnitelmassa¹ eli koulun arkisissa käytännöissä ja puhetavoissa, ei vain teeman ympärille rakennetuilla oppitunneilla.

Oman kehittämistehtäväni lähtökohta oli omakohtainen ensimmäisen opettajavuoden kokemus siitä, että tunnetaitokasvatukselle voisi olla enemmän tilaa koulun arjessa. Arkiset vuoro-vaikutustilanteet, joissa itse olen osallisena tai joita olen sivusta seurannut, ovat jääneet monesti askarruttamaan mieltäni: millaisia valta-asetelmia oppilaat rakentavat puheessaan (entä minä itse?); miksi konflikteja oppilaiden välille syntyy; miksi mielipahan osoittamiselle ei tunnu olevan muita keinoja kuin aggressio; miten oppilaiden toiminnassa näkyvät ”sallitut” ja ”kielletyt” tunteet?

II Miten? Taidekasvatus ja tunnetaitokasvatusmateriaali

Omassa taidekasvatusnäkemyksessäni on tärkeää oppilaiden itseilmaisu ja heidän elämis-maailmastaan nousevat teemat. Samalla olen pyrkinyt opetuksessani käsittelemään esimerkiksi identiteettiä, rooleja, stereotypioita, valtaa - kaikki teemoja, joilla on myös visuaalisia ilmenemis-muotoja. Tällaiset teemat integroituvat niin kuvataiteen oppiainekohtaisiin kuin koulun yleisiin kasvatustavoitteisiin.

¹ Koulun piilo-opetussuunnitelman käsite nousee Snyderin (1971) tutkimuksesta (ks. myös Broady 1986). Käsitteen ajatuksena on, että julkituodun rinnalla voi elää myös ristiriitaisia tiedon-, ihmis- ja oppimiskäsityksiä, jotka vaikuttavat yhtä olennaisesti kuin ääneen lausutut periaatteet. Oppijan kuva itsestään, mahdollisuuksistaan ja taitojensa tasosta muokkaantuvat arvioinnin kautta; samoin syntyy käsitys instituution arvostamista tiedon ja osaamisen lajeista.

Olen myös osana taidekasvatuksen opintoja opiskellut taideterapiaa. Vaikka taideterapia ei sellaisenaan istukaan koulumaailmaan, kiinnostaa minua kuitenkin taideterapeuttisten toimintatapojen ja harjoitteiden tuominen myös kuvataiteen tunneille - onhan niillä usein omaa itseä ja ympäröivien sosiaalisten suhteiden tuntemusta lisäävä vaikutus (ks. esim. Hautala 2008).

Testattava materiaali

Omassa projektissani sovellan tunnetaitojen kehittämiseen tähtävästä materiaalista. Erityisesti perehdyn Turvataitoja nuorille -oppaan (Aaltonen 2012) kappaleeseen 3, joka käsittelee tunnetaitoja. Suoraan tekstistä ja harjoituksista olen valinnut avukseni joitakin kysymyksiä, mutta ennen kaikkea käytän materiaalia oman ajattelun tukena tehtäväkokonaisuuden suunnittelussa.

Tavoitteet

Tärkein tavoitteeni on harjaannuttaa tämän oppilasryhmän tunnetaitoja, kykyä hahmottaa ja eritellä niin omaa tunneraporttuaaria. Tarkoituksena on kannustaa oppilaita myös tunnistamaan ympärillä olevien ihmisten tunneilmaisua ja lisätä myönteistä suhtautumista siihen.

Ydinkysymyksiä, joita toivon oppilaiden pääsevän tehtäväkokonaisuudessa pohtimaan, ovat seuraavnlaisia: Mitkä tunteet ovat sallittuja, mitkä häpeällisiä tai salailtavia? Miksi? Milloin tunteita saa esittää ja onko tunteiden näyttäminen sallitumpaa toisille? Millaisiin tekoihin tunteet voivat ja saavat johtaa?

Konkreettiset tulokset eivät välttämättä ole nähtävissä heti, mutta se ei silti tarkoita, etteikö harjoituksesta olisi hyötyä oppilaille yksilöinä ja ryhmänä.

III Konkreettiset suunnitelmat

Oman aineeni (kuvataide) erityislaadusta johtuen käytän teeman käsittelyssä paljon kuvaa sekä keskustelun herättäjänä että itseilmaisun välineenä. Yhdistän kokonaisuuteen myös taide-terapeuttisesta työskentelystä tuttuja elementtejä. Konkreettinen lopputulos on jotakin tunnetilaa kuvaava naamio savesta sekä valokuva oppilaasta naamio kasvoillaan.

Kohderyhmä

Kohderyhmäkseni valikoitui hyvin pieni ja rajattu joukko eli pieni (viisi oppilasta) valinnaisryhmä 8. luokan oppilaita. Rajaus johtui käytännön järjestelyistä: vain näin pienen ryhmän kanssa ehdin toteuttaa projektin määräaikaan mennessä ja tehtäväkokonaisuus istui heidän kurssi-suunnitelmaansa.

Toteuttaja

Suunnittelu ja toteutus on minun ainoastaan minun vastuullani, mutta toivon tämän kuitenkin herättävän mielenkiintoa myös muissa koulun toimijoissa ja ehkä siten saavani vastaisuudessa mukaan yhteistyökumppaneita samantyyppisiin projekteihin.

Aikataulu

Tehtäväkokonaisuus sijoittuu viikoille 15-17. Puolet ryhmästä on tutustumassa työelämään viikolla 15, puolet viikolla 16, joten sisältö näillä tunneilla sama. Tunteja kokonaisuudessaan siis 2 x 90min

vko 15 /16:

- lämmittelytehtävä taidepostikorttien avulla: mitkä kuvat kuvaavat mitä tunteita ja miksi --> johdattelua tunne-teemaan ja keskustelua aiheesta
- naamio-tehtävän alustaminen ja tunnenaamioiden tekeminen

vko 17

- naamioiden viimeistely ja valokuvaus
- töiden katselmus, tehtävän purku ja keskustelu

Tuntisuunnitelmat

Liite 2

IV Toteutus

Tässä osiossa kerron tehtäväkokonaisuuden kunkin osion tavoitteista ja toteutuksesta (ks. myös liite 2 tuntisuunnitelma). Jokaisessa kohdassa pohdin myös tekemiäni havaintoja. Yhteenveto heränneistä ajatuksista on seuraavassa kappaleessa.

Lämmittelytehtävä

Tavoite:

Postikorttien tarkastelun ja niistä keskustelemisen tarkoituksena oli toimia johdatteluna tunne-teemaan. Tavoitteena oli harjoitella tunteiden tunnistamista ja tarkastella samalla kuvan mahdollisuuksia tunneilmallisissa. Tehtävän tarkoitus on saada oppilaita keskustelemaan tunne-repertuaarista ja sen ilmaisemisen hankaluudesta ja/tai helpoudesta

Miten sujui?

Aluksi oppilailla tuntui olevan vaikeuksia löytää korteista viittä eri tunnetta. Oppilaille tuntui olevan luontevaa valita erityisesti kortteja, joissa on ihmisen kasvot: niissä tunne on ilmeen muodossa ehkä konkreettisimmillaan. Myös minä opettajana valitsin omat korttini. Keskustelu korteista ja tunneista sujui hyvässä hengessä.

Huomioita lämmittelytehtävästä

Mielenkiintoista oli myös, että kuvia tulkittiin hämmentävänkin samoilla tavoilla. Esimerkiksi kahdessa eri ryhmässä yksi oppilas valitsi korteista kuvan Marilynistä ja määritteli siitä välittyvän tunteen "vietteleväksi", mitä en taas itse ehkä olisi osannut kuvasta tulkita. Oppilaat olivat myös hyvin yksimielisiä niistä tunteista, joita koulussa ei saa näyttää: surullisuutta ja haavoittu-aisuutta (osoituksia heikkoudesta), viettelevyyttä (viitaten Marilynin kuvaan), mutta myöskään liiallinen

innostuneisuus tai iloisuus eivät olleet suotavia tunteita koulussa. Ryhmän oppilaiden kokemusmaailmassa koulun sallimasta tunneskaalasta tuntuivat leikkautuvan pois sekä tietyt negatiiviset, mutta myös positiiviset tunteet. Negatiivisia ja positiivisia tunteita saa oppilaiden mielestä osoittaa, mutta vain oikealla tavalla (riippuen myös sukupuolestasi ja asemastasi koulun hierarkiassa).

Kerroin oppilaille myös omasta kokemuksestani, jossa en opettajana osoittanut roolilleni sopivia tunteita (itkeminen) ja oppilaat keksivät myös muutaman muun hyvän tiettyyn rooliin tai tilanteeseen sopimattomista tunnereaktioista. Omakohtaisen kokemuksen jakamisessa on riskinsä: minulle se oli luonteva tapa viedä keskustelua eteenpäin ja osoittaa konkreettisella esimerkillä miten tiettyyn rooliin liittyy (joko kuviteltuja tai oikeita) rajoituksia tunneilmalliselle. Samaan aikaan se voi myös herättää oppilaissa tunteen, että heiltäkin odotetaan jonkinlaista henkilökohtaista avautumista. Kuten Turvataitoja nuorille - opaskin korostaa, liian omakohtaisiin avauksiin ei tulisi kannustaa (Aaltonen 2012, 54). Mutta toisaalta voiko opettajan esimerkki kiusallisesta ja rooliin sopimattomasta tunteesta olla myös luontevasta suhtautumisesta erilaisiin tunteisiin?

Jo ennestäänkin pieni ryhmä oli ensimmäisellä kerralla jakautunut kahtia, joten keskustelulle ja omien ajatusten kertomiselle oli hyvin tilaa. Isommassa ryhmässä korttien määrää joutuisi ehkä rajoittamaan tai vaihtoehtoisesti purkamaan ajatuksia pienemmissä ryhmissä.

Naamioiden tekeminen

Tavoite

Tehtävän tavoitteena antaa mahdollisuus esittää visuaalisessa muodossa jokin tunnetila, kenties itselle täysin vieras tai aivan tuttu. Harjoitellaan kuvallisten viestien tulkintamista: miksi koemme esim. jonkin ilmeen, värin tai kuva-aiheen surulliseksi - mihin tulkintamme perustuu ja onko se kaikilla ihmisillä sama? Miten erilaisten ihmisten tulkinnat tunteista ja kuvista poikkeavat?

Miten sujui?

Ensin suunnitelman mukaisesti katselimme erilaisia naamioita ja kerroin lyhyesti naamioiden erilaisista tarkoituksista (suojaa-minen, henkilöllisyyden salaaminen, pelote, teatteri-ilmaisun naamiot jne.). Naamio samalla voi peittää tunteen, mutta myös ilmaista sen. Tämän tarkoituksena oli orientoitua naamioiden ja helpottaa tehtävän suunnittelua, sekä lisätä oppilaiden ymmärrystä naamioiden mahdollisuudesta erilaisten tunnetilojen peittämisessä tai esille tuomisessa.

Kuva 2: Tarkasteltuja kuvia erilaisista naamioista

Tehtävänanto:

Suunnittele ja toteuta savesta naamio, jossa ilmaiset jonkin tunteen. Tunne voi olla omasi tai aivan vieras.

Mieti millainen ilme, värimaailma, kasvojen piirteet jne. ilmaisevat juuri valitsemaasi tunnetta.

Luonnostele ensin vihkoon.

Naamio polttoa vaille valmiiksi tänään, ensi kerralla mahdollisuus jatkaa työskentelyä esim. maalaamalla tai liimaamalla kangasta, nappeja, tikkuja, papereita, kuvia ym. romua naamioon.

Tehtävän aikataulutukset poikkesi normaalista kuvistuntien työskentelystä ja oppilaat ovat tottuneet pidempään teosten työstöaikaan. Mutta toisaalta he ottivat haasteen vastaan ja toteuttivat ripeästi teokset vaaditussa ajassa. Oppilaat tarttuivat tehtävään normaalilla innolla. Osalle oli heti selvää, mitä tehdään, osa taas mietiskeli pidempään. Kaikki kuitenkin saivat ensimmäisellä kaksoistunnilla naamion polttoa vaille valmiiksi. Toisella kaksoistunnilla piti aluksi korjata poltossa tapahtuneita vahinkoja (yksi naamioista oli hajonnut ja piti kuumaliimata osat yhteen), mutta muuten naamioiden visuaalisen ilmeen viimeistely tuntui mielekkäältä tehtävältä.

Valokuvauksen hoidin lopulta minä itse, koska oppilaiden työt valmistuivat niin eri tahtiin.

Huomioita työskentelystä

Haasteita tämän tyyppiselle työskentelylle aiheuttaa oppilaiden poissaolot: kun tarkoitus on käydä koko tehtäväkokonaisuus ryhmänä läpi aina pohjustustehtävästä yhteiseen katselmukseen asti, on poissaolo jommalla kummalla kerralla työskentelyä hankaloittava tekijä. Miten esimerkiksi oppilas, joka on ensimmäiseltä kerralta, pääsee orientoitumaan tehtävään?

Toisaalta myös oppilaiden erilaisuus tekijöinä on otettava huomioon vastaisuudessa aikataulua hahmotellessa. Osalle on tyyppistä todella huolellisten suunnitelmien tekeminen ja lähes

perfektionistinen oman teoksen työstäminen, osa taas antaa mennä enemmän "fiiliksellä". Tämä asettaa haasteita tavanomaisillakin kuvistunneilla, mutta erityisesti tällaisessa yhteisiä osioita sisältävissä teemakokonaisuuksissa. Eli toisin sanoen ehkä aikaa työskentelylle voisi olla enemmän (esim. yksi kaksoistunti lisää), mutta samalla täytyisi huolehtia motivoivista ja mielellään teemaan istuvista lisätehtävistä nopeimmille oppilaille.

Valokuvattavaksi asettuminen tuntui oppilaille olevan hieman kiusallista. Vaikka heillä oli naamio kasvoillaan, he halusivat varmistaa useaan kertaan, että “onko tämä hyvä”, “miten mun pitäisi tässä olla”. Oppilailla tuntuu olevan hyvin vakiintunut käsitys siitä, miten valokuvissa ollaan ja millaisissa kuvakulmissa heidät pitäisi kuvata, millaisia ovat “onnistuneet kuvat”, ja tämän valokuvausession poikkeaminen näistä konventioista tuntui herättävän oppilaissa hämmennystä. Tästäkin olisi voinut halutessaan kehittää hyvän keskustelun oppilaiden kanssa, vaikka en sitä tilanteessa hoksannutkaan! Myös valitessamme yhdessä oppilaiden kanssa tämän raportin kuvia, he olivat todella kriittisiä kuvien suhteen.

Sain jälkikäteen myös ideoita kuvaustilanteen jatkokehittelystä: voisiko olla laajempi valokuva-projekti, jossa nyt melko neutraalin puolilähikuvan sijaan viestittäisiin myös valokuvassa näkyvällä ympäristöllä tai kehon asennoilla.

Jakaminen

Tavoite

Keskustelun tavoitteena on kehittää oppilaiden empatiakykyä ja ymmärrystä tunteiden kirjosta ja niiden ilmaisutavoista. Keskustelu auttaa nimeämään tunteita ja miettimään tunneilmaisun hankalia paikkoja oppilaan omassa elämässä. Tämä vahvistaa oppilaan itsetuntemusta ja kykyä tunnistaa omia ja kanssaeläjien tunteita.

Miten sujui?

Ensin naamion tekijä itse kertoi, mikä tunnetila naamion inspiraationa oli. Tämän jälkeen oppilastoverit saivat tehdä oman tulkintansa naamion kuvaamasta tunteesta. Pyrkimyksenä oli positiivinen henki palautetuokiossa, eli pyrin johdattelemaan keskustelua nimenomaan kohti onnistumisen kokemusta sekä teknisesti että tunnetilojen kuvaamisessa.

Kaikkien naamioiden läpikäymisen jälkeen mietimme yhdessä, millaiset tunteet voivat olla naamion takana olevalla ihmisellä: esimerkiksi vihaisuutta kuvaavan naamion takana voi olla epävarma, surullinen tai kateellinen ihminen. Miksi näin on? Näemmekö aina “arkinaamioiden” takaa, mitä ihmiset tuntevat? Ovatko kaikki tunteet oikein? Entä teot, jotka johtuvat tunteista? Miten tunteita voi ilmaista koulussa, kotona, kavereiden kanssa?

Aikaa loppukeskustelulle valmiista kuvista jäi liian vähän ja keskustelua leimasi kiireen tuntu tunnin lähestyessä loppuaan. Aikaa olisi syytä varata enemmän, koska loppupurku on oleellinen osa kokonaisuutta ja osaltaan saattaa vaikuttaa oppimiskokemuksen voimakkuuteen.

Tunnenaamiota oppilaiden kasvoilla

Huomioita jakamisesta

Naamioita katsottaessa ja kokemuksia jaettaessa oli huomioitava, että tekijä itse saa päättää mitä syntyneestä teoksesta kertoo vai kertooko mitään. Hän sai itse päättää, antaako kommentointimahdollisuuden muille ryhmäläisille. Muiden töistä puhuttaessa oli syytä korostaa tulkintansa *henkilökohtaisuutta* ja siitä *millaisia tunteita itselle kuvasta tulee*, eikä tehdä oletuksia siitä, mitä tekijä itse kuvallaan viestittää. Tekijän oma tulkinta syntyneestä teoksesta oli ensisijainen.

Toisaalta myös kuvista puhuminen on taideterapeuttisessa työskentelyssä erilaista kuin perinteisemmässä kuvistunnin palautetuokiassa, kun arvioinnin ja keskustelun kohteena on erityisesti tekemisen ja lopputuloksen herättämät tunnelmat. Vaikka olenkin yrittänyt ”tavallisissa palautteissakin” kysellä fiiliksiä kulloisestakin tehtävästä, niin huomasin tämän tehtävän jakamishetkessä oppilaiden tottumattomuuden tällaiseen puheeseen. Tämä osoittaa kehittämistarvetta myös tavallisten tuntien palauttehetkissä: omalta osaltaan myös oppilaan oma tekoprosessin ja valmiin teoksen tunnelmien analysointi voi auttaa tunnistamaan ja nimeämään tunteita silloinkin kun kyseessä ei ole varsinaisesti tunne-temainen teos.

Esille laittaminen

Kuvien valmistuttua tuli idea niiden esille laittamisesta niin, että teoksen vastaanottajalla olisi mahdollisuus myös omaan tulkintaansa ja sen esittämiseen. Otetut valokuvat on siis tarkoitus laittaa esille siten, että alle on mahdollista kirjoittaa oma tulkintansa siitä, mistä tunteesta on kyse

naamiossa ja mitä naamion alla voisi olla. Teokset saavat siis myös vuorovaikutuksellisen puolen. Kuitenkin tilaksi on syytä ottaa kuvisluokka, koska kirjoitukset saattaisivat esimerkiksi käytävällä olla epäasiallisia.

V Pohdintaa kokonaisuudesta

Tällaisessa työskentelyssä voi oppilaan mieleen nousta jotakin tunteisiin ja niihin liittyviin toimintamalleihin liittyvää, josta ei ole ollut edes tietoinen. Luovan toiminnan sanotaankin olevan suoraan yhteydessä alitajuntaan: sellainen, mitä ei ehkä ole oman tietoisuuteen aikaisemmin noussut, tuleekin (jopa itselle yllätyksenä) kuvalliseen tuotokseen. **Kuva on ikään kuin kirje itseltä itselle, viesti alitajunnalta tietoiselle minälle.** Tärkeää kuitenkin on huolehtia siitä, ettei kuvistunneista kuitenkaan tule mikään terapiaistunto, koska arkaluontoisten omien tunteiden kaivelu voi lisätä oppilaan kokemaa turvattomuutta, eivätkä aika ja paikka muutenkaan ole sopivia varsinaiselle taideterapiatyöskentelylle.

Varsinaiselle taideterapialle on tyypillistä **keskusteluiden luottamuksellisuus**: miten tätä voisi korostaa myös kuvista puhuessa tavallisella kuvataidetunnilla? Tunteista puhuminen, vaikka vain yleiselläkin tasolla, liikkuu herkällä alueella ja pahin skenaario on, että oppilaan kertoma joutuu tuntien ulkopuolella pilkan kohteeksi (ks. myös Aaltonen 2012, 54). Oma ryhmäni on hyvin pieni ja ryhmadynamiikaltaan sellainen, että kiusaamista sanotuista asioista tuskin tulee. Toisaalta koulujen "tunneköyhyydestä" osaltaan kertoo myös se, että näitä asioita joutuu miettimään: miksi ihmeessä tunteiden ilmaisu on sosiaalisen rangaistuksen tai jopa kiusauksen aihe nuorten keskuudessa?

Tehtävä voi siis lisätä ja / tai vähentää oppilaan kokemaa turvallisuuden tunnetta. Tasapainottelu oppilaan yksityisyyden ja tunneilmaisuuksiin myönteisesti suhtautuvan ilmapiirin välillä on opettajalle haastava tehtävä.

Toisaalta voisi ajatella, että vaikka tunteista puhuttaisiin yleisellä tasolla, voi niistä tehty **kuva olla kuin tulkki, joka auttaa sanallistamaan ongelmallisia tunteita itselle ja muille ryhmäläisille.** Kuva tarjoaa mahdollisuuden puhua vain kuvasta: oppilaan ei tarvitse sanoa, että "minua pelottaa ja ahdistaa", koska hän pystyi sanomaan "tämä kuva on ahdistava ja pelottava". Näin herkistä ja henkilökohtaisistakin asioista voitiin keskustella luottamuksellisesti ja varsinaisesti menemättä yksittäisen ihmisen persoonaan. Kuvallinen työskentely tuo tunteen itsen ulkopuolelle tarkasteltavaksi ja tarjoaa eri perspektiivin siihen: konkreettisena edessä oleva kuva (naamio) tunteesta on käsiteltävissä eri tavalla kuin vain mielessä pyöritellessä.

Tällaisten tehtävien yhteydessä voi puhua oppilaille myös **kuvan voimasta aggression ilmaisukeinona.** Kuten Turvataitoja nuorille -opas kertoo, ei aggressio sinällään ole kielletty tunne, mutta tunteen ilmaisutapaa kannattaa miettiä (Aaltonen 2012, 58–59). Oppilaalle voi olla tärkeää saada kanavoida turhautumistaan taiteelliseen tuotokseen. Paperi ei loukkaannu, vaikka se revittäisiin kappaleiksi, tai muovailuvahamöykky mökötä, jos siihen käyttää voimakkaita otteita. Taiteellisesta toiminnasta voi tulla siis myös negatiivisten tunteiden purkautumiskanava

Erityisesti tällaisissa tehtävissä on syytä ottaa huomioon **ryhmädynamiikka**. Parhaimmillaan ryhmän vuorovaikutuksessa saadaan mielenkiintoisia uusia näkökulmia erilaisiin tunteisiin, mutta ryhmän palautetta saattaa joutua kontrolloimaan. Ryhmätovereiden tarjoamat omat tulkinnat ja assosiaatiot tehdyistä naamioista tarjoavat tavan nähdä toisin, vaikka oma tulkinta olisikin edelleen ensisijainen.

Vaikka yhdessä pienessä tehtäväkokonaisuudessa ei saada ihmeitä aikaan, voi tämänkaltainen työskentely olla myös osa tunnekasvatuksen kokonaistavoitteita: **minäkuvan eheytymistä ja voimaantumista**.

Soveltamisen ja jatkokehittämisen ideat

Periaatteessa kokonaisuus istuu oikeastaan kaikenikäisten oppilaiden kanssa tahansa tehtäväksi, toki oppilaan kehitystaso huomioonottaen. Tunnetaitoja nuorille -opas (Aaltonen 2012) tarjoaa kysymyksiä, joita pohtimalla pääsee hyvin alkuun ja näitä käytin myös omassa kokonaisuudessani. Naamio-tehtävää voisi ajatella myös yhteistyöprojektiksi jonkun toisen oppiaineen kanssa: miltä näyttäisivät esim. lukiolaisten naamiot psykologian kurssiin yhdistettynä? Entäpä ilmaisutaidossa tai liikunnassa valmisteltu tanssiesitys (esim. buto) naamiot kasvoilla (toki tällöin naamioiden olisi oltava muusta kuin savesta valmistettuja)?

Tehtäväkokonaisuutta voisi soveltaa myös jonkin tietyn tunnerepertuaarin osan käsittelyyn: jos vaikkapa koulussa esiintyy runsaasti kiusaamista, voisi tehdä naamioita jotka kuvaavat "naamioita, joita kiusatut joutuvat joka aamu pukemaan päälleen" - tällöin erityisen tärkeään rooliin nousee yhteinen pohdinta naamioiden takana olevista tunteista; hymyilevänkin naamion takana voi olla surun, yksinäisyyden tai vihan tunteita. Tällöin taustoittavaksi materiaaliksi voisi valita tunnemateriaalin sijaan esimerkiksi kiusaamista käsitteleviä kysymyksiä.

Loppuyhteenvedo

Kaikki nämä taideterapeuttiseen toimintaan koulussa liittyvät riskit eivät kuitenkaan tarkoita, ettenkö sitä suosittelisi tuotavaksi kuvataiteen tunteille. Se vaatii opettajalta hyvää pohjustusta, oman ryhmän tuntemusta ja teeman soveltamista sille sopivaksi sekä tasapainottelua henkilökohtaisuuden ja yleispätevyyden välillä.

Wittgensteinin mukaan siitä mistä ei voi puhua, on vaiettava. Päivitettäköön tämä muotoon: siitä mistä ei voi puhua, ei tarvitse vaieta, vaan opetella puhumaan sekä kuvin että sanoin.

Melkein valmiiden naamioiden yhteispotretti

VI Lähteet

Aaltonen, Jussi 2012. *Turvataitoja nuorille. Opas sukupuolisen häirinnän ja seksuaalisen väkivallan ehkäisyyn.* Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Julkaisu on myös PDF-muodossa: <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/b953f441-755e-4daa-a3c8-6994b16fb718>

Broady, Donald 1986. *Piilo-opetussuunnitelma.* Tampere: Vastapaino.

Hautala, Päivi-Maria 2008. *Lupa tulla näkyväksi. Taideterapeuttinen toiminta koulussa.* Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.

POPS 2004 / Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Opetushallitus. PDF-julkaisuna osoitteessa http://www.oph.fi/download/139848_pops_web.pdf

Snyder, Benson R. 1971. *Hidden curriculum.* New York: Knopf.

VII Liitteet:

Liite 1: Mieliopidikirjoituksia Helsingin Sanomissa 22. ja 24.4.2013

Rangaistukset eivät auta

Suomalaisessa koulussa liian moni oppilas oppii vuosien aikana väheksymään omia suorituksiaan ja erittelemään, missä kaikessa hän on huono. Kuri ei poista tätä tunnetta. Jos lapsi on vielä yksinäinen ja irrallaan turvallisista aikuisista, oirehtiminen pahenee. Kuri ei auta.

Jos oppilas kokee olevansa pelkästään lukujärjestyksen luokkaan heittävä pullasorsa, jolla ei ole motivoivaa paikkaa oppimisyhteisössä, hänen sisäinen tasapainonsa järkkyy eikä hän sitoudu oppimistehtävään niin että yltäisi senhetkiseen parhaimpaansa. Kuri ei auta tympääntyneisyydestä johtuvaan oirehtimiseen. Vain tunnekielinen ajatustenvaihto auttaa.

Kun oppilas ja opettaja tuntevat toisensa läheisiksi, tunnistavat toistensa tunteita ja osaavat havaintojensa pohjalta ohjata omaa käyttäytymistään, ollaan oikealla tiellä. Jokaisen on opittava myös purkamaan aggressionsa sanoiksi ja tunteiksi, ei teoiksi. Tämä on vaikeaa, koska suomalaisessa koulussa tunteiden merkitystä on väheksytty.

Kouluissa on jo riittämiin puhuttelujä, nuhteluita ja saarinoja. Tarvittaessa osataan kyllä selvittää, mitkä teot eivät ole hyväksytyjä, mutta siitä oppilas ei riittävän usein kuule, että hän on ainutkertaisena ihmisenä arvostettu ja hyväksytty oppimisyhteisön jäsen. Tämän tiedostamiseen tarvitaan ajatustenvaihtoa; nyt sen sijaan suunnitellaan lisää rangaistuksia, jotka pohjimmiltaan viestittävät hylkäämistä.

Tunnekielillä en tarkoita sentimentaalista lepertelyä, vaan sellaista viestintää, jonka avulla oppilas saa opettajastaan aikuisen voimaa ja läsnäolon intensiteettiä eli saa opettajansa empaattisen huomion – silloin hän rauhoittuu oppitunnille, rohkaistuu oppimaan ja käyttäytyy riittävän hyvin.

”Oppilaat voivat olla kenkkuja, mutta vain kenkuille opettajille” sain mietelauseeksi urani alussa 30 vuotta sitten. Ajatelma tuntui silloin melkein päherjaukselta, nyt alan sitä hieman ymmärtää. Oppia ikä kaikki.

Jorma Pollari
yläkoulun lehtori, Jyväskylä

Kouluihin kaivataan tunnekasvatusta

Jorma Pollari toi esiin (HS Mieliopide 22.4.) arvokkaan näkökulman koulukeskusteluun – tunnekasvatukseen.

Meillä ihmisillä on yksi ainoa todellinen henkinen tarve. Se on hyväksytyksi ja rakastetuksi tuleminen. Jokainen meistä haluaa syvällä sisimmässään kokea olevansa hyväksytty juuri sellaisena kuin on, vikoineen ja puutteineen. Jokainen meistä haluaa tulla hyväksytyksi myös kaikkinen tunteineen.

Olen kohta 40-vuotias kahden lapsen äiti, ja olen tietoisesti tunnekasvattanut itseäni noin kahden vuoden ajan. Olen opetellut hyväksymään ja kokemaan tunteitani sellaisina kuin ne nousevat sisältäni.

Olen opetellut ottamaan niis-

tä vastuuta ja olemaan kiitollinen niille ihmisille ja tilanteille, jotka ovat niitä nostattaneet. Joskus onnistun hyväksymään ja kokemaan tunteeni ja vapautumaan niistä pohjajuuria myöten, joskus en.

Minulle ei lapsena, ei päivähoidossa eikä koulussa opetettu tunnetaitoja. Opin painamaan erityisesti niin sanotut negatiiviset tunteeni alas. Koin, ettei niitä ollut lupa näyttää. Sen sijaan tunteista kyllä keskusteltiin älyllisesti, mutta minua ei ohjattu, miten koen ja kestäni niiden voimaa itsessäni ja ennen kaikkea miten vapaudun niistä rakentavalla tavalla. Oli turvallista olla hillitty, hallittu, reipas tyttö.

Tästä on kulunut aikaa, ja olemme ihmisinä ja yhteiskun-

tana muuttuneet. Mutta kuinka paljon meillä on vielä sukupolvelta toiselle periytyvää häpeän ja syyllistämisen kasvatuskulttuuria? Luulen, että aika paljon. Jokainen meistä tekee kuitenkin aina parhaansa niillä tiedoilla, taidoilla ja resursseilla, joita itsellä kunakin hetkenä on.

Haluun kääntää katseen tulevaisuuteen. Millaista kasvatuskulttuuria haluamme Suomessa luoda? Toisin sanoen: millaista yhteiskuntaa haluamme rakentaa askel askeleelta? Millainen olisi se päiväkotitai koulu, jossa haluaisimme itse olla suuren osan päivästä? Kaikki lähtee tiedostamisesta ja muutos paradoksaalisesti hyväksymisestä.

Tanja Ali-Yrkkö
kasvatustieteen maisteri, Espoo

Tunnekasvatusta kuvataiteeseen: tunnenaamiot / TUNTISUUNNITELMAT

Viikot 15/16 (osa oppilaista paikalla viikolla 15, osa viikolla 16, joten sama ohjelma)

Aika	Mitä tehdään?	Miksi tehdään?
5min	tunnin aloitus	
10min	<p>Pohjustustehtävä 1: taidekorttien katselmus ja tunteiden tunnistus</p> <p>Pöydälle levitetty runsaasti erilaisia postikortteja, joissa vaihtelevia kuva-aiheita. Oppilaat valitsevat viisi erilaista korttia, joissa on heidän mielestään jokin tunnetila. Tärkeää korostaa tulkinnan henkilökohtaisuutta, ei ole oikeaa tai väärää vastausta. Oppilaat esittelevät erilaisia tunnetiloja kuvaavia kortteja ja perustelevat näkemyksensä.</p> <p>Lopuksi yhteinen keskustelu, jossa nostan esille seuraavia kysymyksiä:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mikä tunteista on helpoin näyttää muille ihmisille, mikä vaikein? Miksi? • Onko korteissa esillä tunteita, joita ei voi esittää esimerkiksi kotona tai koulussa? Miksi tietyt tunteet ovat kiellettyjä toisissa paikoissa ja toisissa paikoissa OK? • Voiko kuva kertoa tunteista? Mitkä ovat kuvan keinot tunteiden ilmaisussa? Miten sinä kuvaisit omassa taideteoksessasi vaikkapa kateutta, yksinäisyyttä, voitonriemua, tyytyväisyyttä? 	<p>Johdattelua teemaan.</p> <p>Harjoitellaan tunteiden tunnistamista ja tarkastellaan kuvan mahdollisuuksia tunneilmaisussa.</p> <p>Tavoitteena on saada oppilaita keskustelemaan tunnerepertuaarista ja sen ilmaisemisen hankaluudesta / helpoudesta</p>
5min	<p>Tehtävä: Tunnenaamio</p> <p>Ensin erilaisten naamioiden katsomista ja lyhyt johdattelu naamioiden tarkoitukseen (suojaaminen, henkilöllisyyden salaaminen, pelote, teatteri-ilmaisun naamiot). Naamio samalla voi peittää tunteen, mutta myös ilmaista sen.</p> <p>Tehtävänanto: "Suunnittele ja toteuta savesta naamio, jossa ilmaiset jonkin tunteen. Tunne voi olla omasi tai aivan vieras.</p> <p>Mieti millainen ilme, värimaailma, kasvojen piirteet jne. ilmaisevat juuri valitsemaasi tunnetta.</p> <p>Luonnostelee ensin vihkoon.</p> <p>Naamio polttoa vaille valmiiksi tänään, ensi kerralla mahdollisuus jatkaa työskentelyä esim. maalaamalla tai liimaamalla kangasta, nappeja, tikkuja, papereita, kuvia ym. romua naamioon."</p>	<p>Naamioiden maailmaan orientoituminen ja tehtävän suunnittelun helpottaminen, ymmärrys naamioiden mahdollisuudesta erilaisten tunnetilojen peittämisessä tai esille tuomisessa.</p> <p>Tehtävän tavoitteena antaa mahdollisuus esittää visuaalisessa muodossa jokin tunnetila, kenties itselle täysin vieras tai aivan tuttu. Harjoitellaan kuvallisten viestien tulkittamista: miksi koemme esim. jonkin ilmeen, värin tai kuva-aiheen surulliseksi - mihin tulkintamme perustuu ja onko se kaikilla ihmisillä sama? Miten erilaisten ihmisten</p>

		tulkinnat tunteista ja kuvista poikkeavat?
65min	naamioiden työstäminen	
5min	siivous	

vko 17

aika	mitä tehdään?	miksi tehdään?
5min	tuntien aloitus	
50min	naamioiden jatkaminen: maalaminen, koristeleminen oppilaan haluamalla tavalla.	
5min	siivous	
10min	Naamioiden kuvaaminen oppilaiden kasvoilla, oppilaat kuvaavat toisensa tai ope kuvaa kaikki (katsotaan miten tilanne kehittyy) Kuvien siirtäminen koneelle	
15min	Naamiokuvien katsominen ja keskustelu. Ensin naamion tekijä itse kertoo, mikä tunnetila naamion inspiraationa oli. Sitten oppilastovereiden tulkinta siitä, mitä tunnetta naamio voisi kuvata. Pyrkimys positiiviseen henkeen palautetuokiassa, eli etsitään nimenomaan onnistumisen kokemusta sekä ihan teknisesti että tunnetilojen kuvaamisessa. Kaikkien naamioiden läpikäymisen jälkeen mietitään yhdessä, millaiset tunteet voivat olla naamion takana olevalla ihmisellä: esimerkiksi vihaisuutta kuvaavan naamion takana voi olla epävarma, surullinen tai kateellinen ihminen. Miksi näin on? Näemmekö aina "arkinaamioiden" takaa, mitä ihmiset tuntevat? Ovatko kaikki tunteet oikein? Entä teot, jotka johtuvat tunteista? Miten tunteita voi ilmaista koulussa, kotona, kavereiden kanssa?	Kehittää empatiakykyä ja ymmärrystä tunteiden kirjosta ja niiden ilmaisutavoista. Auttaa nimeämään tunteita ja miettimään tunneilmaisun hankalia paikkoja oppilaan omassa elämässä. Vahvistaa oppilaan itsetuntemusta ja kykyä tunnistaa omia ja kanssaeläjien tunteita.
5min	kirjallisen palautteen kerääminen oppilailta kokonaisuudesta.	

RAPORTOINNIN AVUKSI:

- 1) Tuntien jälkeen lyhyesti ylös fiilikset, hankalat tilanteet ja onnistumiset.
- 2) Työskentelyn valokuvaaminen (ja valmiiden teosten)
- 3) Palautteen kerääminen oppilailta kirjallisesti (lomake), toki myös heidän fiiliksiensä kuunteleminen myös tuntien aikana